

Kamila Słupska

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Aktywność społeczna i kulturalna młodzieży w środowisku – o potrzebie działań animacyjnych na rzecz młodego pokolenia

Social and cultural activity of the youth in their environment – about the need for animation activities for the young generation

ABSTRACT: The article concerns the activity of young generation in the environment. It refers to the prosocial behavior of the youth, including the context of citizenship (the role of school, the program Young Citizen, Youth District Councils, peer education) and to its participation in the initiatives of cultural nature (examples of current projects, the role of local culture centers, the importance of library). A young man is shown here as both a participant and a creator of animation activities.

KEYWORDS: Youth, animation, social activity, culture.

STRESZCZENIE: Artykuł dotyczy aktywności młodego pokolenia w środowisku. Odnosi się do zachowań prospołecznych młodzieży, w tym do kontekstu obywatelskości (rola szkoły, program Młody Obywatel, Młodzieżowe Rady Dzielnic, edukacja rówieśnicza) i do jej udziału w inicjatywach o charakterze kulturalnym (przykłady realizowanych projektów, rola domu kultury, znaczenie biblioteki). Młody człowiek przedstawiony jest tu jako uczestnik i kreator działań animacyjnych.

SŁOWA KLUCZOWE: Młodzież, animacja, aktywność społeczna, kultura.

*Cokolwiek zamierzasz zrobić,
o czymkolwiek marzysz,
zaczynj działać.
Śmiałość zawiera w sobie
geniusz, siłę i magię.
Johann Wolfgang Goethe*

Wprowadzenie

Animacja wiąże się bezpośrednio z aktywizacją. Może być pojmowana jako „kierunek działania wśród ludzi i z ludźmi, który ma na celu ułatwienie jednostce oraz grupie udziału w bardziej aktywnym i twórczym życiu poprzez lepsze rozumienie przemian, łatwiejsze porozumiewanie się [...], współdziałanie z innymi w ożywianiu środowiska”, albo metoda polegająca na „stymulacji do aktywnego zachowania zarówno zbiorowości terytorialnej (społeczności lokalnej), jak i małej grupy”, albo jako proces, dzięki któremu następuje „odkrywanie w sobie sił twórczych, możliwości kreacyjnych, szans zachowań ekspresyjnych” (Kargul 1995, s. 273–274).

W jaki sposób i gdzie młodzież ma szansę zogniskować swoją aktywność w środowisku? Na pewno może być zarówno jej kreatorem, jak i uczestnikiem. Oznacza to, że może np. działać na rzecz siebie i innych, tworzyć, budować, albo też korzystać z propozycji oferowanych m.in. przez domy kultury i biblioteki, które współcześnie oferują bogaty program usług na poziomie lokalnym. Trzeba bowiem pamiętać, iż: „Działanie społeczne wyrasta na gruncie pewnego optymizmu indywidualnego i społecznego. Z jednej strony potrzeby czerpania satysfakcji osobistej z zaangażowania i potrzeby indywidualnego rozwoju dokonującego się dzięki temu działaniu, z drugiej strony także ze szczególnej wrażliwości społecznej i umiejętności reakcji na świat »niedoborów« poprzez poszukiwanie rozwiązań i przekraczanie oporów ku możliwościom” (Naumiuk 2014, s. 232). Poprzez działanie dokonuje się przetwarzanie środowiska życia – w imię ideału i przy udziale sił społecznych (ludzkich – indywidualnych i zbiorowych) (Marynowicz-Hetka 2006, s. 59 i n.), czego młode pokolenie może być i inicjatorem, i propagatorem. By to jednak mogło się urzeczywistnić, muszą być spełnione pewne warunki, a wśród nich podstawowy: dynamika środowiska, stwarzającego możliwości, zachęcającego do działania i otwartego na pomysły – co jest myślą przewodnią niniejszego artykułu. Wiele inicjatyw jest już realizowanych. Mają one zasięg lokalny, regio-

nalny, ogólnokrajowy, dotyczą różnych obszarów życia społecznego, charakteryzują się własną specyfiką, wynikającą z potrzeb potencjalnych adresatów, będąc tym samym odpowiedzią na ich oczekiwania. Dlatego też autorka, odnosząc się do tych kwestii, dokonuje analizy treści interdyscyplinarnej literatury przedmiotu oraz wybranego materiału empirycznego: diagnoz, raportów, komunikatów. Akcentuje istotność działań animacyjnych oraz charakter aktywności społecznej i kulturalnej współczesnego młodego człowieka i wskazuje przykłady dobrych praktyk, będących z jednej strony dowodem na to, iż jest możliwe czynne angażowanie się (z różnym natężeniem i przy udziale rozmaitych osób/grup/institucji/organizacji) środowiska w procesy aktywizacji młodzieży, a z drugiej – iż jest zapotrzebowanie na takie inicjatywy, o czym świadczy udział młodych w realizowanych projektach.

Aktywność społeczna młodego pokolenia, czyli o jego obywatelskiej postawie

Zgodnie z badaniami przeprowadzonymi przez CBOS w 2011 r. dobrowolną i nieodpłatną aktywność prospołeczną deklarowało 81% badanych, w tym ponad połowa (54%) wskazała swój udział tylko w obszarze niezinstytucjonalizowanym, więcej niż jedna czwarta (26%) łączyła aktywność indywidualną z pracą w organizacjach, a tylko nieliczni (1%) deklarowali działalność wyłącznie na rzecz instytucji (CBOS, komunikat nr: 4474, 2011).

Z badania przeprowadzonego w 2012 r. wynika, że 68% dorosłych Polaków nie angażowało się w działania jakiegokolwiek grupy społecznej o charakterze obywatelskim (17% deklarowało, że poświęca swoją uwagę jednej tego typu organizacji, 7% – dwóm, a 8% trzem lub więcej). Warto również podkreślić, że częściej niż inni aktywną przynależnością do organizacji obywatelskich deklarowali badani mający od 35 do 44 lat (40%) i od 18 do 24 lat (39%) oraz uczniowie i studenci – 36% (a oprócz tego m.in.: pracownicy średniego szczebla – 48%, osoby mające wyższe wykształcenie – 47%, respondenci o najwyższych miesięcznych dochodach *per capita* – 39%, zadowoleni z własnej sytuacji materialnej – 38%, a także prywatni przedsiębiorcy – 38%). „Najmłodsi badani (w wieku 18–24 lata), w tym głównie uczniowie i studenci, wyróżniają się aktywnością w związkach, klubach i stowarzyszeniach sportowych (14%), a także organizacjach młodzieżowych, takich jak harcerstwo, kluby i stowarzyszenia uczniowskie lub studenckie (9%) oraz w grupach artystycznych, jak np. chór, zespół taneczny czy teatralny (7%)” (CBOS, nr komunikatu: 4598, 2012).

Znaczna część młodzieży chce działać, chce być aktywna, chce się rozwijać... Jeżeli nie ma takich możliwości, niejednokrotnie próbuje radzić so-

bie na swój własny sposób, co generuje często mnóstwo problemów i budzi – słusznie – pedagogiczny niepokój...

Jaki jest/jaki może być/jaki powinien być udział młodego pokolenia w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego i korzystaniu z jego „dobrodziejstw”? Temat jest cały czas aktualny. Sama idea społeczeństwa obywatelskiego opiera się na tolerancji i umiejętności osiągnięcia konsensusu, która to z kolei, co podkreśla A. Radzewicz-Winnicki, przywołując stanowisko W. Bokajło, wymaga minimum trzech rodzajów postaw: szacunku w odniesieniu do wszelkich inności, co powoduje, iż człowiek jest w stanie zaistnieć w relacjach międzyosobniczych, nie kierując się uprzedzeniami; odwagi obywatelskiej; „postawy aktywnego, zaangażowanego i odpowiedzialnego obywatela, kierującego się na co dzień logiką pragmatycznego myślenia” (Radzewicz-Winnicki 2008, s. 376). Aby tak się stało, należy odpowiednio przygotowywać młode pokolenie do jak najbardziej świadomego i pełnego uczestnictwa w życiu społecznym, w kontekście zaangażowania w działania w środowisku i na rzecz środowiska, w zakresie z jednej strony nabywania kompetencji, dostosowywania się do istniejących reguł, postępowania zgodnie ze społecznymi wymaganiami, a z drugiej – rozwijania własnych zainteresowań, przyjmowania indywidualnego spojrzenia na świat i tworzenia, kreacji, czyli nawiązując do modelu partycypacji młodzieży w społeczeństwie H. Merksena i D. Bergs-Winkels, tranzycji i moratorium (Mianowska 2005, s. 33 i n.). Zgodnie z orientacją tranzycyjną, ważne jest przygotowanie dla młodego pokolenia oraz, jak zaznacza B. Chojnacka-Synaszko, prezentowanie przez dorosłych (w tym: nauczycieli, władze, działaczy III sektora itd.) propozycji inicjatyw o charakterze społeczno-kulturalnym, dzięki którym młodzież będzie mogła doskonalić niezbędne kompetencje. Chodzi tu m.in. o realizację programów wychowania obywatelskiego w szkołach, „dostęp do informacji na temat możliwości i spraw istotnych dla ludzi młodych” – tu zaznacza się ważna rola szkół i bibliotek. Natomiast orientacja moratoryjna kładzie nacisk na niezależność jednostek, ich poszukiwania siebie, akcentowanie terażniejszości, korzystanie z przywilejów młodości, co okazuje się niejednokrotnie niezwykle twórcze (Chojnacka-Synaszko 2014, s. 93–95). Istnienie społeczeństwa obywatelskiego możliwe jest tam, gdzie „znajdują się ludzie czynni, zdolni do samodzielnego działania” (Bobrowska 2003, s. 72), mający wiedzę na temat obywatelskości, do której „można i trzeba edukować” (Kromolicka 2013, s. 58), świadomość jej istnienia i zdający sobie sprawę z ważności tej kategorii, a tym samym respektujący istniejące reguły życia społecznego, oraz aktywni i zaangażowani.

W jaki sposób wzmagać aktywność społeczną młodzieży? Na pewno poprzez działania animacyjne. Przykładem może być program Młody Oby-

watel, realizowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej i Fundację Banku Gospodarstwa Krajowego im. J.K. Steczkowskiego, którego celem jest promowanie informacji o społeczności lokalnej, a także upowszechnianie sposobów, dzięki którym młode pokolenie ma szansę działać w przestrzeni społecznej. W roku szkolnym 2014/2015 młodzież rozpoznawała swoją najbliższą okolicę pod kątem bezpiecznego i ciekawego spędzania wolnego czasu oraz jej uatrakcyjnienia poprzez kreatywną aktywność, w ramach jednego z trzech tematów: „Rozegraj okolicę” (cel: poznanie zasobów regionu i integrowanie społeczności lokalnej, zadanie: przygotowanie gry miejskiej dla wybranych kategorii osób, z wykorzystaniem lokalnych zasobów, np. zabytków, legend itd.); „Z(a)maluj na lokalnie” (sztuka ulicy, cel: stworzenie projektu zawierającego hasło bądź motyw nawiązujący do lokalnej społeczności lub miejscowości, zadanie: po uzyskaniu zgody odpowiednich instytucji i po konsultacjach z mieszkańcami, zrealizowanie pomysłu w swojej okolicy, np. mural lub baner, będący częścią przestrzeni publicznej); „Lokalni architekci” (cel: badanie funkcjonalności i bezpieczeństwa przestrzeni publicznej – np. terenów zielonych, miejsc zabaw dla dzieci itp., zadanie: przekazanie zebranych informacji mieszkańcom i władzom lokalnym oraz wspólne wprowadzanie zmian) (Ziętkowska).

Zachowania prospołeczne młodzieży mogą przyjmować postać mniej lub bardziej sformalizowaną. Od lat istotną rolę odgrywają organizacje pozarządowe, będące platformą ułatwiającą działania młodego pokolenia w zakresie interesującym poszczególne jednostki. W ramach Młodzieżowego Maratonu Aktywnego Obywatela Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji przygotowała badanie „Młodzi aktywni 2013”, przy użyciu anonimowego kwestionariusza on-line, zawierającego 41 pytań (do badania zakwalifikowano 217 kwestionariuszy), stosując kryterium wieku (13–30 lat) oraz kryterium angażowania się w szeroko pojmowaną działalność społeczną. Badanie pozwoliło na stworzenie profilu młodego, aktywnego obywatela. Okazało się, m.in., że: nie jest on nastawiony na zysk, rozwija swoje zainteresowania, angażuje się w sprawy dla niego kluczowe, akceptuje go najbliższe otoczenie, istotna jest dla niego rodzina, ale czas wolny spędza ze znajomymi, jest aktywny w internecie, korzysta z portali społecznościowych, lubi sport, czyta książki, zna język angielski, ceni zdrowie i przyjaciół. Ankietowani zapytani o sposoby zaangażowania społecznego najczęściej wskazywali członkostwo w organizacji pozarządowej oraz wolontariat. Co czwarty twierdził, że działał w trzecim sektorze. Podobny odsetek respondentów deklarował indywidualną pomoc na rzecz ważnych społecznie spraw oraz uczestnictwo w działalności studenckiej. Jeśli chodzi o obszar działań, to 53,3% wskazało na aktywność na rzecz drugiego człowieka, 45% na edukację, a 40,2% na kulturę (na kolejnych miejscach znalazły się: po-

lityka – 10,3%, sport – 9,2%, religia – 4,9%, działania na rzecz zwierząt – 3,8%, ekologia – 3,3%, inne – 3,3,%) (Raport *Młodzi aktywni 2013*).

Ważną rolę w propagowaniu wśród młodego pokolenia idei działań w społeczności i na rzecz społeczności może odgrywać szkoła, będąca wówczas przykładem szkoły środowiskowej. S.T. Szacki widział ją jako „placówkę wychowawczą ściśle współpracującą z rodzicami i instytucjami, które rozwijają działalność kulturalną, ekonomiczną i społeczną w danym środowisku”, a nauczyciel-wychowawca – według niego – to: 1. „Organizator i kierownik procesu dydaktyczno-wychowawczego w szkole oraz 2. Działacz społeczny w środowisku” (Kawula 2007, s. 261 i 269). S. Kowalski, dokonując opisu różnych typów szkół ze względu na ich stosunek do środowiska, wskazał także, oprócz szkoły skoncentrowanej na książce i na dziecku, tę ukierunkowaną na życie społeczności lokalnej, charakteryzując je ze względu na współpracę z tym środowiskiem jako: szkoły podejmujące zadania w zakresie wymaganego minimum, podejmujące akcje spontanicznie pod wpływem bodźców środowiskowych i organizujące działalność planową w dwóch wymiarach (jednostronna, zmierzająca do wykorzystania dóbr środowiska dla szkoły i wzajemna – obustronne świadczenia) (Kowalski 1974, s. 222–232), co jest charakterystyczne dla modelu placówki aktywnej w przestrzeni lokalnej. Szkoła zatem powinna pokazywać społeczność lokalną, co spowoduje, iż młodzież poczuje się jej częścią oraz angażować w jej życie, konsekwencją czego będą działania młodych ludzi na rzecz jej dobrego funkcjonowania. Taka lokalna aktywność uczniów wpływa na kształtowanie się kapitału społecznego (*Jak samorzady terytorialne*), stanowiącego „syntezę wymiaru indywidualnego oraz wspólnotowego” (Sula 2012, s. 78), gdzie istotną rolę, co podkreślali J. Coleman, R.D. Putman, F. Fukuyama, odgrywa zaufanie (Zamorska 2012, s. 18–19). W działaniach społecznych może pomagać młodym ludziom samorząd terytorialny, znajdując liderów (np. w szkołach, organizacjach harcerskich, domach kultury), wspierając sojuszników (nauczycieli, opiekunów, animatorów), zachęcając do współpracy (w zależności od charakteru podejmowanych akcji instytucje różnego typu, np. świetlicę środowiskową, klub sportowy, dom pomocy społecznej), pokazywać i promować (objęcie patronatem, ułatwienie kontaktu z lokalnymi mediami), wspierać finansowo lub rzeczowo (*Jak samorzady terytorialne*).

Przykładem efektów edukacji obywatelskiej w społeczności lokalnej są np. Młodzieżowe Rady Dzielnic, animowane przez Fundację Civis Polonus, których celem jest zainteresowanie młodzieży sprawami publicznymi na poziomie lokalnym. Jest to propozycja dla uczniów warszawskich szkół ponadpodstawowych, a korzyści odnosi zarówno młode pokolenie (np. jest grupa je reprezentująca i mająca wpływ na decyzje urzędników, odnoszące się do spraw

młodzieży, która tym sposobem może realizować własne pomysły i ma zapewnioną komunikację z władzami lokalnymi), administracja lokalna (lepsze rozumienie potrzeb i postaw młodych ludzi, pozyskiwanie partnerów w realizacji przedsięwzięć), jak i szkoła (m.in. współdziałanie uczniów różnych placówek, zdynamizowanie codziennego funkcjonowania tej instytucji) (*Edukacja obywatelska młodzieży. Dobre praktyki*).

Dobrą egzemplifikacją aktywności społecznej młodzieży i dla młodzieży jest także edukacja rówieśnicza (peer-education), czyli „aktywizowanie uczniów na rzecz wychowawczego oddziaływania na koleżanki i kolegów”. Podstawą jest odpowiednie przygotowanie liderów/edukatorów w zakresie wiedzy, dotyczącej zagadnienia, którym będą się zajmować, komunikacji i rozwoju osobistego (Smrokowska-Reichmann 2009a, s. 15 i 17–18). Lider to ciągle kolega i koleżanka, jednocześnie jednak dodatkowo ktoś wskazujący nowe cele, mający do przekazania konkretne informacje, ale również potrafiący wyjaśniać i dyskutować. Zadania i powinności edukatorów to: dostępność dla rówieśników, „stworzenie ogólnych ram organizacyjnych” (np. nazwanie inicjatywy, w celu uporządkowania i skonkretyzowania w odbiorze działań, informowanie o niej, nawiązanie kontaktu z mediami lokalnymi), notowanie pytań, treści sygnalizowanych problemów, co pewien czas propozycja wspólnego wyjazdu albo imprezy integrującej grupę, jeżeli jest taka konieczność – udział w dodatkowym szkoleniu, w celu poszerzenia własnej wiedzy, po zdobyciu już pewnego doświadczenia – uczestnictwo w zajęciach dla nowych liderów/edukatorów. Jest to projekt angażujący wiele podmiotów, w tym inicjatora, który przygotowuje go koncepcyjnie, przedstawia współpracownikom, pozyskuje partnerów, przedkłada dyrekcji szkoły (jeżeli to w niej chciałby go realizować), zachęca uczniów do podjęcia zadań lidera, dbając o jego dobre przygotowanie (Smrokowska-Reichmann 2009b, s. 45–48). Mając na względzie temat niniejszego artykułu, uwaga została skoncentrowana na „społecznej”¹ stronie tego typu inicjatywy, która wiąże się z dodatkową aktywnością młodych ludzi i ich zaangażowaniem. Zwłaszcza, iż funkcja, którą podejmują, obliguje ich do nowych obowiązków.

Aktywność kulturalna młodzieży – środowisko miejscem partycypacji i kreacji

Jeżeli młode pokolenie ma poczucie, iż wpływa na otoczenie, uczestniczy w projektowaniu rzeczywistości i poszczególnych jej elementów, to wów-

---

¹ Służy również zapobieganiu zjawiskom dewiacyjnym wśród młodego pokolenia oraz pozytywnemu jego kształtowaniu (w kontekście postaw, wartości, tożsamości).

czas może to je mobilizować, jak zaznacza M. Matyjewicz, do pracy nad sobą, wzbudzić chęci do działania. Niewątpliwie istotną rolę odgrywa tu przygotowanie infrastruktury środowiska lokalnego. Ważne jest wzięcie pod uwagę potrzeb, pasji oraz sposobów spędzania czasu wolnego przez młodzież. Dobrym pomysłem jest organizacja młodzieżowych ośrodków animacji, czyli miejsc, gdzie młodzi ludzie mogliby się spotykać, by konstruktywnie, zgodnie z własnymi zainteresowaniami, ogniskować aktywność. Z jednej strony, na co wskazuje autor, stwarza to możliwość pozaszkolnego oddziaływania wychowawczo – edukacyjnego, animowania w obszarze społeczno – kulturalnym, z drugiej zaś minimalizuje występowanie zachowań patologicznych (Matyjewicz 2010, s. 120–121).

Wśród instytucji obecnych w środowisku istotną rolę w zakresie aktywizacji młodzieży mogą odgrywać domy kultury. Obecnie ich oferta jest bardzo bogata. Potencjalny uczestnik może wybierać wśród takich m.in. propozycji: spotkania (z przedstawicielami świata literatury, historii, sztuki itd. i/lub wokół tematyki literackiej, historycznej, odnoszącej się do szeroko pojmowanej przestrzeni artystycznej), festiwale (filmowe, teatralne, muzyczne, piosenki, tańca, książki itd.), przeglądy (np. teatrów, piosenek), konkursy (plastyczne, fotograficzne, recytatorskie, wiedzy, instrumentalne, historyczne, literackie itd.), koncerty, warsztaty (rysunku, teatralne, literackie, aktorskie, etnograficzne itd.), zajęcia edukacyjne (nauka tańca, gry na instrumentach, szkolenia), kursy (np. fotograficzne, operatorskie, nauki języków obcych), zajęcia sportowe i rekreacyjne, pracownie i sekcje, kluby i grupy twórcze, wystawy i wernisaże, kiermasze i jarmarki, pikniki i festyny, projekcje filmowe, imprezy okolicznościowe (np. Dzień Dziecka, Dni Kultury), wolontariat. W efekcie badań² prowadzonych przez Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” wyróżnione zostały trzy modele domów kultury na Mazowszu³: 1) tradycyjny – inercyjny – na uboczu: występujący na wsi lub w małej miejscowości, typowo socjalny, czyli oferujący bezpłatne zajęcia, gdzie nie pracuje się metodą projektów, zasadniczą rolę odgrywają dotacje; 2) innowacyjny – wychodzący do społeczności:

---

² Zostały one zrealizowane w 2008 r. Analizą objęto 13 mazowieckich domów kultury (cztery w gminach wiejskich, cztery w gminach miejsko-wiejskich i gminach miejskich spoza stolicy i pięć w Warszawie). Zastosowano następujące techniki badawcze: indywidualny wywiad pogłębiony – z dyrektorem placówki, jej pracownikiem oraz niezależnym animatorem kultury, analizę dokumentów urzędowych instytucji i sondaż wśród uczniów gimnazjum, uczęszczających do szkoły, mieszczącej się w sąsiedztwie domu kultury (zob. Białek-Graczyk (red.) 2009).

³ Jak podkreślają sami organizatorzy badań: „Sądzimy jednak, że nasza próba obrazuje także do pewnego stopnia problemy dotyczące funkcjonowania domów kultury w ogóle” (Białek-Graczyk (red.) 2009).

często realizujący pomysły mieszkańców, współpracujący z III sektorem, raczej otwarty w weekend, chcący pozyskać nowe grupy uczestników; 3) nowoczesny – komercyjny – miejski: duża liczna chętnych, zainteresowanych ofertą, odpłatność za zajęcia, współdziałający z organizacjami pozarządowymi, prowadzący dobrze przygotowaną stronę internetową. Okazuje się, iż o sukcesie placówki decydują trzy naczelnne czynniki: „aktywna refleksja nad misją i celami swojej działalności” – rzetelna diagnoza potrzeb, braków, ale też potencjału tkwiącego w środowisku oraz krytyczne spojrzenie na siebie i swoją ofertę; „innovacyjność w podejmowanych działaniach” – to, co może wydawać się problematyczne, powinno być traktowane jako wyzwanie, które nie uniemożliwia realizacji zamierzeń; „efekt synergiczny z łączenia różnych, wykorzystywanych w swoim działaniu lokalnych zasobów” – pozyskiwanie środków finansowych, współdziałanie z różnymi podmiotami, rozwijanie i wspieranie pracy zespołów animatorów (Białek-Graczyk (red.) 2009).

Jak może wyglądać praca w ośrodku kultury? Warto w tym miejscu cofnąć się kilka lat i przywołać Gminne Centrum Wspierania Inicjatyw Młodzieżowych – „SATELITY” jako projekt modelowy Programu „Równać Szanse” Polsko-Amerykańskiej Fundacji Wolności, realizowany w latach 2004–2007 przez Gminny Ośrodek Kultury w Dywitach. Jego celem było wyrównywanie szans edukacyjnych gimnazjalistów i licealistów z obszaru gminy poprzez przygotowanie ich do podejmowania samodzielnych inicjatyw na rzecz rówieśników i społeczności lokalnej, a efektem – integracja i aktywizacja młodego pokolenia. Pierwotną rolą Centrum było zbudowanie i uruchomienie systemu wsparcia młodych mieszkańców przez zaangażowanie do współpracy przedstawicieli samorządu lokalnego, organizacji pozarządowych, rodziców, nauczycieli, wolontariuszy. Efektem współdziałania stał się drugi etap projektu, czyli uruchomienie „SATELIT” – terenowych ognisk aktywności młodych ludzi oraz wyraźne zaakcentowanie, zamiast ośrodka kultury, miejsc najbliższych samym uczestnikom przedsięwzięcia: wiejskich świetlic, bibliotek, klas szkolnych. Okazało się, iż młodzi ludzie bardzo nieufnie i z dużą ostrożnością podchodzili do propozycji, nie wierzyli, iż „dom kultury może stać się realną trampoliną do spełnienia najbardziej zwariowanych marzeń”. Zauważono, że zmiana jest konieczna, powinno się zejść z tradycyjnej drogi kulturalno-oświatowo-edukacyjnej, wprowadzić nowe rozwiązania i metody. W tym przypadku były to: wypracowanie idei wędrującego domu kultury, który nie był jedynie statyczną strukturą i zaproponował dialog; zamiana „kół” na inicjatywy, czyli grupy twórcze, wspólnie pracujące i podejmujące decyzje; praca metodą „Satelit” – zadbanie o powstanie wokół ośrodka kultury układu sprzyjających planet (osób i instytucji oferujących wsparcie w działaniach) (Fabisiak-Hill 2009).

Istotne znaczenie, co znalazło potwierdzenie w projekcie zaproponowanym przed laty, ma animacja, traktowana jako „mądre i pełne uważności pomaganie ludziom, by odkrywali własną kulturę. To aktywność na rzecz ożywienia kultury w danym środowisku społecznym, ale nie poprzez przyniesienie z zewnątrz jakiegoś gotowego pakietu »kompetencji kulturalnych«, tylko poprzez pełne szacunku odkrywanie kompetencji istniejących w ludziach, i zapraszanie tych ludzi do uczestnictwa w kulturze wraz z owymi kompetencjami. Nie ma tu miejsca na wstępne wartościowanie na lepszą kulturę »wysoką« i gorszą od niej kulturę »popularną«. Ważne jest po pierwsze uczestnictwo” (Kłosowski 2011, s. 54). A. Sojka podkreśla, iż w Polsce samo przechodzenie od upowszechniania kultury do animacji widoczne jest w formach działań, których celem jest właśnie partycypacja i integracja, poprzez np.: współdziałanie z osobami/podmiotami reprezentującymi różne dziedziny życia i dyscypliny naukowe (m.in. pedagogika, kulturoznawstwo, sztuki plastyczne); wyjście, z zamierzeniem realizacji projektu, poza „tradycyjny” teren (np. hale, nieczynne fabryki); współdziałanie grup wiekowych i kategorii społecznych ludzi będących w różnych sytuacjach życiowych; „nowatorskie projekty grup nieformalnych” (Sojka 2009, s. 44–45). Powstaje zatem już od lat nowa jakość aktywności społeczno-kulturalnej, tak bliska w swej istocie młodym ludziom, którzy nie chcą jedynie dostosowywać się do stanu istniejącego, ale pragną: zmieniać, wymyślać nowości, budować strategie, realizować własne pomysły. Choć, jak zaznaczono wcześniej, czasami nie wierzą, iż takie modyfikacje w ramach istniejących instytucji są realne. W działaniach domu kultury należy położyć zatem nacisk na aktywność oddolną, dając jej możliwości zaistnienia, powinien on pełnić rolę katalizatora działań samych mieszkańców, stanowić, jak zaznacza J. Kwiatkowski, medium lokalne (Kwiatkowski 2009, s. 26). J. Byszewski, animator kultury, współtwórca Laboratorium Animacji Twórczej, w wywiadzie z P. Capałą mówi: „Chodzi więc o to, żeby domy kultury przestały być wyciętym fragmentem rzeczywistości, wykrojonym z mapy miasta, który stracił kontakt z teraźniejszością. Żeby tak się mogło stać dom kultury powinien dzielić się wolną przestrzenią i pozwalać tę wolną przestrzeń kreować innym [...] Mówiąc krótko chodzi o to, żeby wchodzić w interakcję z ludźmi mieszkającymi wokół. Na przykład – jeśli są młodzi chłopcy i chcą założyć kapelę hard rockową czy punkową to musi się dla nich znaleźć miejsce! Nawet jeśli jest to forma kultury, która pracownikom domu kultury jest bardzo odległa. Coraz więcej jest świetnych pedagogów, animatorów kultury, czy animatorów społecznych i przecież nie ma wątpliwości, że w swojej pracy oni muszą wychodzić poza szkołę, siedzibę, salę; że muszą czasem pracować na podwórkach – w przestrzeni publicznej. Taki animator wie, że tam, na ławeczkach siedzą

ludzie i warto z nimi porozmawiać i porozumieć się. Otwarta struktura domu kultury tylko ułatwi takie spotkanie. Nie wymaga to nawet wielkich nakładów finansowych, domy kultury są w tej komfortowej sytuacji, że dysponują swoim budżetem i nie muszą za każdym razem aplikować o środki. A dookoła są graficy, młodzi muzycy... i ci, którzy chcą coś zrobić, tylko nie wiedzą co” (Byszewski, Capała 2011, s. 54).

O tym, jak wiele ciekawych inicjatyw może zaistnieć w środowisku, wykorzystując zaangażowanie młodzieży i stwarzając jej okazję do wykazania się własnymi pomysłami, niech świadczą realizowane projekty, np. Platformy Kultury i Programu Dom Kultury+. „Gdzie jest Pinokio? – czyli hulanki, swawole i majsterkowanie” – realizowany w 17 miejscowościach w Polsce w ramach programu „Lato w teatrze” w 2011 r. przez Instytut Teatralny im. Zbigniewa Raszewskiego we współpracy z Narodowym Centrum Kultury – Program Dom Kultury+, obejmował pokaz spektaklu w namiocie cyrkowym (dla wszystkich kategorii wieku, dla całych rodzin) oraz cykl warsztatów dla dzieci i młodzieży w wieku szkolnym (zajęcia edukacyjne: np. cyrkowe, taneczno-muzyczne, z zakresu majsterkowania, opowiadanie historii związanych z postacią Pinokia). „Klisze i piksele. Edukacja wizualna” – realizowany w 2011 roku przez Stowarzyszenie Arteria, w ramach Akademii Orange, skierowany do młodzieży zamieszkującej cztery dzielnice Gdańska, która mogła wziąć udział w warsztatach fotograficznych i wideo. „Projekt łączył w sobie edukację wizualną, edukację kulturalną oraz poszukiwanie lokalnych tożsamości przez nastolatki i nastolatków”. „Wychodzą z cienia podwórkowe wspomnienia” – koordynowany przez Ośrodek Działań Ekologicznych „Źródła” z Łodzi, który miał na celu przypomnienie dawnych gier i zabaw podwórkowych, a poprzez możliwość angażowania się różnych grup ludzi, także integrację pokoleń (Dziełak i in. (red.) 2011).

W działaniach animacyjnych można również, uzyskując interesujące rezultaty, wykorzystać samą sztukę jako narzędzie i poprzez nią zachęcać młodzież do aktywności. Dowodem na skuteczność tego są projekty z Ogólnopolskiej Giełdy Projektów 2013. „Art-Generacje – międzypokoleniowy projekt edukacji kulturalnej”, realizowany przez Fundację Drama Way we współpracy z brytyjską organizacją Tale Valley Community Theatre, od 2013 roku, mający na celu wzmocnienie relacji międzygeneracyjnych, poprzez wykorzystanie dramy i teatru ze społecznością (ona włącza się do prac nad przedstawieniem). „Uczestnicy, w tym przypadku młodzi i seniorzy, wspólnie z osobą prowadzącą warsztaty piszą scenariusz, muzykę, tworzą kostiumy, scenografię oraz grają w spektaklu. Rezultatem jest zwykle przygotowanie i wystawienie spektaklu teatralnego opartego na historii ludzi, wydarzeniach czy legendzie – ważnych

dla tej społeczności”. W tym przypadku – „Generation Express 1960–2060”, powstałego na bazie osobistych historii seniorów. „Kulthurra!” – to program Centrum Edukacji Obywatelskiej, w którym uczniowie przygotowują projekty artystyczne (np. film, reportaż, instalacja), zgodnie z hasłem „Moje miejsce, moja historia”, czyli o tematyce lokalnej. Ma on na celu urozmaicić zajęcia artystyczne w szkołach, przy współpracy twórców będących animatorami kultury. „Okno na teatr” – projekt realizowany przez grupę „Liczi” z Krasnegostawu, dla której motywacją była niewielka liczba wydarzeń z obszaru kultury na terenie powiatu oraz chęć uwrażliwienia na problem nietolerancji. Składał się on z trzech etapów: warsztaty teatralne, wokalne, fireshow i wprowadzające w zagadnienia odnoszące się do prac człowieka, w których uczestniczyła kilkunastoosobowa grupa młodzieży, a ich zwieńczeniem było przygotowanie spektaklu; wizyty w innych miejscowościach w celu jego prezentacji i prowadzenia tam warsztatów; ewaluacja. Jest to przykład działania, w którym młode pokolenie od początku przyjmuje funkcję kreatora, wychodzącego z pewną propozycją do mieszkańców (Stańczuk-Sosnowska, Krupa (red.), 2014). Młodym menadżerom kultury pomaga też Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, przygotowując ich do realizacji działań na rzecz społeczności. A pomysłów nie brakuje, co świadczy jedynie o tym, iż młodzież jest pełna zapału i energii, chce być aktywna, potrafi zarażać swym entuzjazmem innych. Jest także pewna siebie, nie ma kompleksów, zna swoje możliwości i charakteryzuje się otwartą postawą na świat – co podkreśla M. Białek-Graczyk, jedna z koordynatorek programu (Pacholak 2010, s. 10). Młodzi uczestnicy warsztatów (w wieku 15–25 lat), wyposażeni w informacje, rozentuzjazmowani, powracają po ich zakończeniu do swoich środowisk lokalnych, by teorie zastąpić praktyką, co zaowocowało już wieloma zrealizowanymi pomysłami (Danielewicz 2010, s. 55). W zakresie animacji kulturalnej proponowane działania odnoszą się najczęściej do teatru, muzyki, tańca, plastyki, literatury; odrębne kategorie to: sport i ekologia. Do tego zestawienia należy dodać jeszcze: edukację, turystykę i rekreację, rozrywkę oraz obszar związany z aktywnością samorządową (np. inicjatywy obywatelskie) (Olszewska-Gniadek, Gołek 2010, s. 35–38).

Dobre praktyki realizowane w środowisku na rzecz i/lub z udziałem młodzieży mogą dotyczyć również historii i dziedzictwa, o czym świadczą propozycje z Ogólnopolskiej Giełdy Projektów 2014. „Laboratorium działań parateatralnych – Pruszków” – projekt skierowany do młodzieży ponadgimnazjalnej, która za pomocą autorskiego spektaklu wyraziła swoje nastawienie do tego, co miało miejsce w mieście, w szczególności – obozu przejściowego Dulag 121. „ZaBOOKowani w sztuce” – projekt zorganizowany przez Centrum Kultury Teatr Sztuk w Jaworznie, którego celem była współpraca między-

pokoleniowa w zakresie poszukiwania legend lokalnych oraz dialog na temat dóbr kultury. „Namuz(yk)-owywanie poezji” – projekt szczególnie adresowany do młodzieży szkolnej i seniorów. Inspiracją stały się rozmowy z młodymi ludźmi na temat tego, jak muzyka może wpływać na odbiór poezji oraz ich chęć uczestnictwa w takich zajęciach, które odbywałyby się przy wtórze piosenki literackiej (Dzieduszycka i in. (red.), 2015). Te przykłady działań animacyjnych pokazują, jak można dynamizować środowisko, zapraszając do współpracy młode pokolenie, które nie pozostaje obojętne na ciekawe inicjatywy, pozwalające rozwijać pasje albo też wyzwalające ukryty do tej pory potencjał. Dodatkowo warto jeszcze raz podkreślić, iż zyskują na tym wszyscy – a zatem nie tylko bezpośrednio zaangażowani. Interesujące przedsięwzięcia generują kolejne pomysły, a ich powodzenie jest najlepszą reklamą i punktem odniesienia dla innych akcji.

Zgodnie z badaniami zrealizowanymi w 2009 roku w ramach projektu „Aktywne Domy Kultury” przez Stowarzyszenie dla Edukacji i Kultury „Spotkania” w partnerstwie ze Stowarzyszeniem Centra Wspierania Aktywności Lokalnej (pozostali partnerzy: Katedra Kultury XX wieku w Instytucie Filologii Polskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz British Council)⁴ dyrektorzy domów kultury jako swoich najważniejszych klientów wskazują: dzieci i młodzież (po nich – seniorów), co znajduje odzwierciedlenie w ofercie zajęć, skierowanych przede wszystkim do tych kategorii osób. Wszyscy rozmówcy (dyrektorzy instytucji oraz przedstawiciele samorządu) byli zgodni, iż działalność opisywanej instytucji odgrywa kluczową rolę dla kultury w gminie. W rekomendacjach zawartych w raporcie pojawił się jednak punkt, by stymulować „rozwój systemu staży i praktyk dla aktywizacji młodzieży poprzez kulturę”. Dyrektorzy wskazywali na bardzo szeroki wymiar współpracy z innymi instytucjami, ale biorąc pod uwagę ich zhierarchizowanie, wymieniali następujące: lokalny samorząd (ponad połowa ujęła go w kategorii najważniejszego partnera), szkoły, inne domy i ośrodki kultury, ponadto organizacje pozarządowe (w drugim wyborze). Natomiast dość rzadko wspomniane były biblioteki (okazały się „trzecim w kolejności partnerem dla 6,8% rozmówców”, co

---

⁴ Projekt miał charakter badawczo-edukacyjny. Przeprowadzono 30 wywiadów indywidualnych z dyrektorami domów kultury z całej Polski. Dodatkowo w 10 miejscowościach przeprowadzono wywiady z wójtami, burmistrzami, a także 2 zogniskowane wywiady grupowe z grupami dyrektorów domów kultury i animatorów pracujących w różnych placówkach tego typu, biorących udział w szkoleniu zleconym przez Narodowe Centrum Kultury. „Ogólnopolski sondaż zrealizowano metodą CATI (Computer Assisted Telephone Interview) na losowej, reprezentatywnej, warstwowanej próbie 247 dyrektorów Domów i Ośrodków Kultury [...]” (zob. Wprowadzenie, s. 4-5 i Jewdokimow i in. 2009, s. 7-9, z dnia: 01.09.2015).

nie zmienia faktu, iż współpracę z nimi zadeklarowało 64,3% domów kultury) (Jewdokimow i in. 2009, s. 10–11). Biblioteki obecnie dysponują bogatą ofertą, nie tylko czytelnictwem (która jednak pozostaje główną i wiodącą), ale też odnoszącą się do całej gamy działań, skierowanych do różnych grup i kategorii osób. Jak wynika z podsumowania efektów realizacji przez sześć lat Programu Rozwoju Bibliotek, na skutek podjętych działań w tych placówkach mieszczących się w małych miejscowościach wiele się zmieniło w zakresie m.in.: dostępu do nowych technologii, wzrostu liczby zajęć, obszaru aktywności animacyjnej (wystawy, konsultacje społeczne, pokazy filmów, gry planszowe, dyskusje o filmach i książkach, wycieczki, warsztaty rękodzieła, spotkania z pisarzami, konkursy itd.), oferty edukacyjnej (nauka języka obcego, szkolenia, np. z obsługi komputera, warsztaty fotograficzne, kursy wizażu itd.) (*Biblioteka! Więcej niż myślisz 2015*).

Od maja 2010 roku do listopada 2011 roku organizowany był przez wspomniane wcześniej Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę” program „Młodzi menadżerowie kultury w bibliotekach”, obejmujący trzy etapy: warsztaty, konkurs dotacyjny i realizację projektu, w którym uczestniczyło 27 dwuosobowych zespołów, złożonych z pracowników bibliotek i młodych menadżerów, a jego celem było przekształcenie tych instytucji w centra aktywności lokalnej. Dowodem na to, jak ogromną rolę mogą odegrać takie działania, niech będą wymienione przez bibliotekarzy korzyści płynące z uczestnictwa w programie: zbliżenie się do świata młodzieży, trening umiejętności niezbędnych do pracy z tą grupą; wzmacnianie samej instytucji jako ośrodka lokalnej kultury; „nauka podejmowania ryzyka w działaniach zewnętrznych”; zjednoczenie środowiska lokalnego; satysfakcja. Młodzi ludzie z kolei podkreślali, iż wiele się nauczyli, dużo się dowiedzieli o sobie, poza tym – co bardzo ważne – pracowali nad swoim projektem (Danielewicz 2011).

Ten program pokazuje, że młody człowiek, oprócz tego, iż chętnie korzysta z ciekawych ofert, dzięki którym może rozwijać zainteresowania, jednocześnie sprawdza się w roli organizatora, kreatora. A jeżeli ma szansę doskonalić umiejętności w tym zakresie i widzi efekty swoich działań, może realizować autorskie pomysły i staje się aktywnym uczestnikiem życia społeczno-kulturalnego, nabywa pewne nawyki, a to zwiększa prawdopodobieństwo jego wzmożonej aktywności także w kolejnych latach, kiedy przestanie zaliczać się do kategorii „młodych”, a będzie zasilac grom dorosłych.

Podjęwane w niniejszym artykule rozważania autorka traktuje jako głos w dyskusji na temat aktywności młodego pokolenia – w kontekście jego rzeczywistego i potencjalnego angażowania się jako formy uczestnictwa w życiu zbiorowym, będącego wyrazem indywidualnej przedsiębiorczości, niekie-

dy jednak „wzmacnianej” całą gamą zachęt i na temat możliwości środowiska, odpowiadającego na potrzeby współczesnej młodzieży. Zagadnienia te, istotne z pedagogicznego punktu widzenia, pomimo nieustannych zmian, charakteryzujących teraźniejszość i znajdujących swoje odzwierciedlenie w dynamice codzienności, nie tracą na znaczeniu. Wręcz przeciwnie – zmiany wywołują potrzebę ciągłego przyglądania się zjawiskom społecznym (co jest podstawą skutecznych i adekwatnych reakcji). Dlatego, obserwując funkcjonowanie młodych ludzi, troszcząc się o jakość ich życia i pamiętając o specyfice okresu młodości, analiza środowiska lokalnego (jego potencjału oraz zaniedbań, możliwości i ograniczeń, gdzie animacja może odegrać znaczącą rolę) wydaje się w pełni uzasadniona – z punktu widzenia i naukowych dociekań, i praktyki społecznej.

Literatura

- Bobrowska E. (2003), *Wychowanie do demokracji w świetle założeń pedagogiki społecznej*, [w:] *Środowiska wychowawcze i edukacja dorosłych w dobie przemian*, T. Aleksander (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Chojnacka-Synaszko B. (2014), *Przysposobienie młodych ludzi do udziału w życiu społecznym środowiska lokalnego na terenie powiatu cieszyńskiego – szkolne i pozaszkolne przedsięwzięcia*, [w:] *Człowiek w przestrzeni lokalnej – dobre praktyki wspierania rozwoju, aktywizacji i integracji społecznej. Konteksty teoretyczne i społeczno-polityczne*, A. Szczurek-Boruta, B. Chojnacka-Synaszko, J. Suchodolska (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Danielewicz M. (2010), *Badanie ewaluacyjne. MMKaowcy – animacja przyszłych animatorów*, [w:] *Podaj dalej. 100 pomysłów młodych menadżerów kultury*, K. Pacholak, (współp.) M. Białek-Graczyk, A. Pajączkowska (red.), Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „ę”, Warszawa.
- Fabisiak-Hill A. (2009), *Model satelitarnego ośrodka kultury. Na podstawie metody Gminnego Ośrodka Kultury w Dywitach*, [w:] *Dom kultury w XXI wieku. Wizje, niepokoje, rozwiązania*, Centrum Edukacji i Inicjatyw Kulturalnych, B. Jedlewska, B. Skrzypczak (red.), Olsztyn.
- Kargul J. (1995), *Animacja społeczno-kulturalna*, [w:] *Pedagogika społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, T. Pilch, I. Lepalczyk (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kawula S. (red.) (2007), *Koncepcja szkoły środowiskowej Stanisława T. Szackiego (1878–1934)*, [w:] *Pedagogika społeczna. Dokonania – aktualność – perspektywy*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Kowalski S. (1974), *Socjologia wychowania w zarysie*, PWN, Warszawa.
- Kromolicka B. (2013), *Kondycja społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] *Zagrożenia człowieka i idei sprawiedliwości społecznej, V Zjazd Pedagogów Społecznych*, t. 1, T. Pilch, T. Sosnowski (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Kwiatkowski J. (2009), *Po co dom kultury? Rola i znaczenie samorządowych instytucji kultury w rozwoju lokalnym gminy*, [w:] *Samorządowe instytucje kultury: peryferia czy centra aktywności kulturalnej? Nowe formy uczestnictwa w kulturze na terenie gmin wiejskich*

- i miejsko-wiejskich*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, Kraków.
- Marynowicz-Hetka H. (2006), *Pedagogika społeczna. Podręcznik akademicki*, cz. 1, Warszawa.
- Matyjewicz M. (2010), *Animacja kulturalna. W poszukiwaniu obszarów współczesnego wychowania*, Marek Matyjewicz, Olsztyn.
- Mianowska E. (2005), *Społeczne uczestnictwo młodzieży. Empiryczna weryfikacja modelu*, [w:] *Społeczne uczestnictwo młodzieży średniego miasta*, E. Hajduk, P. Karpińczyk (red.), Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa.
- Naumiuk A. (2014), *Edukacja – partycypacja – zmiana w doświadczeniach i wyobrażeniach działaczy lokalnych (animatorów społecznych)*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Olszewska-Gniadek J., Gołęk B. (2010), *Treści, metody i formy animacji kulturalnej w środowisku lokalnym*, [w:] *Aktywizacja kulturalno-oświatowa i społeczno-gospodarcza środowisk lokalnych*, J. Bomba, J. Hampel (red.), ADV Studio Tomasz Gut, Siedlce.
- Pacholak K. (2010), *Rozmowa z koordynatorkami projektu*, [w:] *Podaj dalej. 100 pomysłów młodych menadżerów kultury*, K. Pacholak, (współp.) M. Białek-Graczyk, A. Pajączkowska (red.), Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”, Warszawa.
- Radziewicz-Winnicki A. (2008), *Pedagogika społeczna w obliczu realiów codzienności*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa.
- Smrokowska-Reichmann A. (2009a), *Wychowanie rówieśnicze – model skuteczny i powszechnie stosowany*, cz. 1, „Wspólne Tematy”, 5.
- Smrokowska-Reichmann A. (2009b), *Wychowanie rówieśnicze – model skuteczny i powszechnie stosowany*, cz. 2, „Wspólne Tematy”, 6.
- Sojka A. (2009), *Animacja społeczno-kulturowa nową formą wzbudzania uczestnictwa w kulturze na terenie gmin wiejskich i miejsko-wiejskich*, [w:] *Samorządowe instytucje kultury: peryferia czy centra aktywności kulturalnej? Nowe formy uczestnictwa w kulturze na terenie gmin wiejskich i miejsko-wiejskich*, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej, Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, Kraków.
- Sula P. (2012), *Wpływ kapitału społecznego na efektywność administracji publicznej*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny. Kreowanie i zarządzanie*, D. Moroń (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- Zamorska K. (2012), *Dostęp do praw społecznych a kapitał ludzki i społeczny*, [w:] *Kapitał ludzki i społeczny. Kreowanie i zarządzanie*, D. Moroń (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.

Źródła internetowe

- Białek-Graczyk M. (red.) (2009), *Zoom na domy kultury. Diagnoza domów kultury w województwie mazowieckim*, Towarzystwo Inicjatyw Twórczych „e”, Warszawa 2009, <http://www.zoomnadomykultury.pl/data/files/zoom.pdf> (data pobrania: 1.09.2015).
- Biblioteka! Więcej niż myślisz*, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego, Warszawa 2015, http://www.biblioteki.org/repository/PLIKI/WIADOMOSCI/WYDAWNICTWA/20150506_Biblioteka_wiecej_niz_myslisz/BIBLIOTEKA_wiecej_niz_myslisz_podsumowanie2015.pdf (data pobrania: 02.09.2015).
- Byszewski J., Capała P. (2011), *Dom kultury jako „rzeźba społeczna”*, [w:] *Kierunek kultura. W stronę żywego uczestnictwa w kulturze*, W. Kłosowski (red.), Mazowieckie Cen-

- trum Kultury i Sztuki, Warszawa, http://www.kierunekkultura.waw.pl/images/stories/PDF/kierunek_kultura_w_strone_zywego_uczestnictwa_w_kulturze.pdf (data pobrania: 2.09.2015).
- CBOS, *Aktywność społeczna Polaków – poziom zaangażowania i motywacje*, nr komunikatu: 4474, data wydania: 2011.05.26, opracowanie: K. Wądołowska, N. Hipsz, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2011/K_062_11.PDF (data pobrania: 26.08.2015).
- CBOS, *Aktywność społeczna w organizacjach obywatelskich*, nr komunikatu: 4598, data wydania: 2012.02.02, opracowanie: R. Boguszewski, http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2012/K_018_12.PDF (data pobrania: 26.08.2015).
- Danielewicz M. (2011), *Podsumowanie projektu „Młodzi menadżerowie kultury w bibliotekach”*, Warszawa, http://mmk.e.org.pl/files/mmk_raport_2011.pdf (data pobrania: 2.09.2015).
- Dzieduszycka Z., Kołak M., Krupa J., Madej I., Stańczuk-Sosnowska A. (red.) (2015), *Historie + animacja*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, <http://www.nck.pl/ksiazki-2/313379-historie-animacja/> (data pobrania: 2.09.2015).
- Dzielak K., Rogozińska A., Stańczuk A. (2011) (red.), *Edukacja + animacja*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, http://www.platformakultury.pl/files/2012-01-24/edukacja_animacja.pdf (data pobrania: 2.09.2015).
- Edukacja obywatelska młodzieży. Dobre praktyki*, http://bibliotekawolontariatu.pl/wp-content/uploads/Edukacja_obywatelska_mlodziemy_Polskie_dobre_praktyki.pdf (data pobrania: 4.09.2015).
- Jak samorzady terytorialne mogą wspierać młodych ludzi w ich działaniach na rzecz lokalnych społeczności*, <http://www.ceo.org.pl/pl/mlodyobywatel/news/mlody-obywatel> (data pobrania: 27.08.2015).
- Jewdokimow M., Kasprzak T., Walczak B. (2009), *Aktywne domy kultury. Raport z badań ilościowych i jakościowych*, [w:] *Aktywne domy kultury*, Warszawa, http://nck.pl/media/study/aktywne_domy_kultury.pdf (data pobrania: 1.09.2015).
- Kłosowski K. (2011), *Animacja i edukacja kulturalna*, [w:] *Kierunek kultura. W stronę żywego uczestnictwa w kulturze*, W. Kłosowski (red.), Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Warszawa, http://www.kierunekkultura.waw.pl/images/stories/PDF/kierunek_kultura_w_strone_zywego_uczestnictwa_w_kulturze.pdf (data pobrania: 2.09.2015).
- Raport „Młodzi aktywni 2013” http://www.mlodzi.org.pl/sites/mlodzi.org.pl/files/news_programme/3010/aktywny_obywatel_wyniki.pdf (data pobrania: 4.09.2015).
- Stańczuk-Sosnowska A., Krupa J. (red.), (2014), *Sztuka + animacja*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa, http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/nck_www.pdf (data pobrania: 2.09.2015).
- Ziętkowska J. (opracowanie tekstów), *Dobre praktyki Programu Młody Obywatel, 5. edycja, rok szkolny 2014/2015*, http://www.ceo.org.pl/sites/default/files/news-files/mob_broszuradobre_praktyki.pdf (data pobrania: 27.08.2015).